

Сидорович М. Я.

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ НАДХОДЖЕНЬ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості податку на прибуток підприємств у ретроспективі, проведено статистичний і регресійний аналізи на основі реальних даних економіки України. Досліджено взаємозв'язок між надходженнями цього податку та його ставкою, прибутком компаній, обсягом ВВП, інвестиціями в наукові розробки й особливостями адміністрування, що дало змогу визначити регулятори державної політики, які впливають на надходження від податку на прибуток підприємств.

Ключові слова: податок на прибуток підприємств, податкові доходи, бюджетно-податкова політика, зведений бюджет, регресійна модель.

Вступ

Податкова система держави та бюджетно-податкова політика відіграють важливу роль у забезпеченні економічного зростання країни й соціального захисту населення. Саме ефективна бюджетно-податкова політика дає можливість перерозподіляти фінансові ресурси між сферами економіки і сприяти розвитку окремих галузей та регіонів.

Податок на прибуток підприємств належить до групи обов'язкових зборів, які приносять найбільшу частку доходів у зведеному бюджеті України. Окрім фіскальної, він також виконує регулятивну та стимулювальну функції, перерозподіляючи капітал і впливаючи на розвиток підприємництва в окремих галузях. Тому вивчення особливостей податку на прибуток виробничих установ і моделювання його надходжень надзвичайно важливе.

Постановка проблеми

Податок на прибуток підприємств – один із основних прямих платежів до держскарбниці, що їх стягують із суб'єктів господарювання. Згідно з даними ДКУ за 2009 р., до головних статей доходів зведеного бюджету належали: податок на додану вартість (29,3 %), податок із доходів фізичних осіб (15,4 %), податок на прибуток (11,5 %) та акцизні збори (7,5 %). Тобто у підсумку за цей період податок на прибуток підприємств посів третє місце в доходах зведеного кошторису, що свідчить про значне виконання ним фіскальної функції. Цей вид платежу є головним джерелом фінансування загальнодержавних потреб, тому аналіз його надходжень надзвичайно важливий для моделювання дохо-

дів зведеного фінансового плану держави та ефективного виконання нею своїх функцій.

У 2007 р. частка корпоративного податку у ВВП України значно перевищувала середні показники держав Європейського Союзу (ЄС) та єврозони. Так, у середньому співвідношення цього податку до ВВП у країнах ЄС у 2007 р. становило 3 % (зважене середнє), тоді як у нас – 4,8 %, перебуваючи на одному рівні з Чехією та Естонією. Водночас частка цього податку в загальному обсязі всіх сплат до держскарбниці порівняно зі згаданими групами європейських країн була найвища (21,3 %) після Норвегії (26,0 %), тоді як середня частка податку в загальному обсязі грошових стягнень у ЄС у 2007 р. становила 7,5 % [11, табл. А.2.2_G, с. 268].

Дослідження впливу фіскальної політики, моделювання податкових доходів бюджету й аналіз особливостей податку на прибуток підприємств у світовій і вітчизняній практиці проводили такі вчені, як В. Л. Андрущенко, О. Бланшар, В. П. Вишневський, І. О. Власюк, Р. Гуд, А. Гупта, П. Еггервал, І. Г. Лук'яненко, Р. Масгрейв, Дж. Сарджент, Д. М. Серебрянський, О. О. Спиридонов, Дж. Стігліц, В. М. Суторміна, В. М. Федосов та ін. Ці науковці зробили значний внесок у пояснення механізмів функціонування податку на прибуток. Проте динамічний розвиток економіки України, яка перебуває на перехідній стадії, потребує постійного приведення структури податкової системи у відповідність до економічних умов. Тому виникає потреба постійного пошуку оптимальної фіскальної політики, зокрема щодо оподаткування капіталу, яка відповідає рівню розвитку економічної системи, етапу накопичення капіталу та його розподілу між економічними агентами. Щоб розв'язати

ці завдання, необхідно визначити фактори, які впливають на надходження податку на прибуток підприємств, проаналізувавши динаміку розвитку та особливості цього виду грошового стягнення.

Основні результати

У 1917 р. на території України діяли численні податки і збори, серед яких – прибутковий податок і податок на приріст прибутків. Із введенням НЕПу, крім заміни продрозверстки на продовольчий податок, з 1921 р. також було запроваджено і промисловий. Його стягували з торгівлі, промисловості, одноосібних ремесел спочатку лише із приватних підприємців, а пізніше і з державних та кооперативних виробничих установ й організацій. Промисловий податок поділявся на патентний і зрівнювальний збори. Так, патентний збір розраховували за твердою ставкою залежно від розряду підприємства та поясу місцевості, тоді як зрівнювальний – у відсотках з обороту. При цьому найвищі ставки застосовували до приватних виробничих установ, тоді як до державних – у 2–4 рази нижчі. Пізніше за зрівнювальним збором було проведено диференціацію ставок за галузями виробництва [15, с. 144].

Зі згортанням НЕПу і наступом на приватне підприємництво держава отримала право розпоряджатися прибутками виробничих установ повною мірою. Тому протягом 1930–1932 рр. промисловий податок було поступово скасовано. Натомість почалося відчуження всіх прибутків. Підприємствам залишали тільки частину надпланових фінансових результатів. Паралельно з 1936 р. запровадили прибутковий податок із колгоспів, яким обкладали чистий дохід, отриманий від сільськогосподарської діяльності, за вирахуванням частини доходів, що відповідають рентабельності на рівні 25 % [15, с. 144–150].

У період підвищених витрат бюджету, зумовлених «холодною війною», в 1965 р. було проведено реформування відрхувань із прибутку підприємств у три види зборів: плату за фонди (плату за основні виробничі фонди та нормативні оборотні засоби) у розмірі 6 % від їх вартості; фіксовані (рентні) платежі – вилучення прибутків, вищих за середні по галузі; вільний залишок прибутку, що підлягав внесенню до бюджету й обчислювався як різниця між прибутком підприємства та платою за фонди, фіксованими платежами, відсотками за кредитом і сумами, спрямованими до фондів економічного стимулювання [15, с. 153].

Отже, за часів СРСР системи корпоративного податку в її західному розумінні не існувало. Державні підприємства були підпорядковані відповідним міністерствам, будь-які «прибутки»

або одержані надлишки коштів держава відчувувала, а збитки покривала довільним ціноутворенням і дотаціями. З точки зору оподаткування підприємства розглядали індивідуально відповідно до їх стратегічної важливості. Існувала велика кількість податкових ставок, що були непараметричні, структура податків – комплексна і диференційована. Податкові зобов'язання не базувалися на законодавстві, а були дискреційними, їх узгоджували у процесі переговорів [21, с. 99].

Нормативний розподіл прибутків державних підприємств було скасовано в 1990 р. У перші роки незалежності України та формування окремої податкової системи з'явилися нові види грошових стягнень, серед яких – податок на доходи (прибуток) підприємств [6]. Оскільки система корпоративного податку була нова на пострадянському просторі, то після її запровадження оподаткування підприємств зазнавало частих змін, зокрема щодо ставки та об'єкта оподаткування – доходу чи прибутку. Так, у 1991 р. податок стягували з прибутку за ставкою 35 %; у 1992 р. – із доходу за ставкою 18 %; у 1993 р. – спочатку з прибутку за ставкою 30 %, а пізніше – з доходу; у 1994 р. ставку було знижено до 22 %, а вже з 1995 р. об'єктом оподаткування остаточно було обрано прибуток, а ставку встановлено на рівні 30 % [1; 4; 5]. При цьому валові доходи були ширшим об'єктом оподаткування, оскільки, крім прибутку, вони також включали фонд оплати праці. Тому зміна об'єкта оподаткування з доходів на прибуток призвела до значних утрат бюджету. Так, згідно з оцінкою Г. П'ятаченка, лише в 1995 р. вони в порівняльних умовах становили 167 трлн крб [20, с. 444].

Перехід від оподаткування доходів до прибутку був зумовлений потребою у зниженні рівня податкового навантаження, яке відволікало обігові кошти підприємств від створення доданої вартості. Також нерівномірність фіскального навантаження в різних країнах СНД могла спричинити відтік капіталів із держав з високим податковим тягарем, до яких належала Україна. Тому необхідно було впровадити схожий з іншими системами механізм обчислення та стягнення податку, а також застосувати пільги [15, с. 157].

Починаючи з 1995 р., новим об'єктом оподаткування став балансовий прибуток, який обчислювали як суму прибутку від продажу та доходів від позареалізаційних операцій. Основну складову оподаткованого прибутку визначали як різницю між виторгом і собівартістю збутої продукції. Крім переходу на норму сплати 30 %, яка діяла в період із 1995 р. по 2003 р., паралельно було знижено ставки, за якими оподатковували прибутки від інших видів діяльності [15, с. 159; 20, с. 446]. Також із 1997 р. було окремо визна-

чено оподаткування страхової діяльності. Доходи від ubezpieчення життя почали обкладати податком за ставкою 10 %, тоді як від інших видів страхування – 3 % [20, с. 445].

У 1997 р. відбулися дві суттєві зміни, пов'язані з податком на прибуток, які діють донині. Так, було здійснено перехід від методу визначення оподатковуваного прибутку на основі виторгу і собівартості до обчислення обсягу податку через валові доходи, валові витрати та амортизацію. Одночасно було запроваджено систему податкового обліку. При цьому відбувся перехід від використання одного з методів – касового, або методу нарахувань – до обліку оподатковуваних оборотів за першою подією: зарахування оплати чи відвантаження продукції [15, с. 160–161].

Серед низки змін, що супроводжували процес удосконалення оподаткування результатів діяльності підприємств, також були введення плати за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності та рентні платежі у 1997 р., а ще запровадження фіксованого податку в 1998 р. задля зниження ступеня тінізації прибутків [15, с. 160, 165].

Сприятливим для формування основних фондів стало введення амортизаційних відрахувань в основу обчислення обсягу податку відповідно до вимог податкового обліку. Згідно зі змінами до закону [4] від 1997 р., запроваджено нові норми і порядок визначення амортизації. Основні фонди було поділено на 3 групи, для кожної з яких встановлено норми амортизації на рівні 5, 25 і 15 % відповідно, а з листопада 1997 р. – 1,25; 6,25 і 3,75 % відповідно. Також із того часу податкову базу почали зменшувати на нараховані амортизаційні відрахування не з дня введення основних фондів в експлуатацію, а з моменту здійснення таких витрат, що значно раніше вивільняло ресурси підприємств для подальшої господарської діяльності [20, с. 445].

Згідно зі змінами до закону [4] від 2002 р., було виокремлено ще одну групу основних фондів, а також із 2004 р. підвищено норми амортизації до 2; 10; 6 і 15 % відповідно. Слід зазначити, що на практиці протягом декількох років після проведення реформи діяли обидві шкали, оскільки до основних фондів, які перебували у використанні до 2004 р., застосовувалося стару шкалу.

Одночасно з поліпшенням умов списання основних засобів із 2004 р. було знижено ставку податку на прибуток підприємств із 30 % до 25 %. Це була лінія, спільна з реформуванням податку з доходів фізичних осіб і спрямована на легалізацію доходів. Очікувалося, що зниження ставки податку з часом сприятиме збільшенню суми надходжень завдяки нарощуванню обсягів виробництва шляхом реалізації розширених ін-

вестиційних можливостей підприємств [14, с. 628]. Проте в оподаткуванні прибутку підприємств зниження ставки не принесло таких результатів, як в оподаткуванні доходів населення. Це пов'язано, зокрема, з величиною фіскального навантаження за цим видом стягнення (25 % проти 13 % за податком із доходів населення), тобто з нерівномірністю оподаткування доходів у країнах із перехідною економікою, у яких етап первинного накопичення капіталу ще не завершився. Інша причина – недосконала конкуренція, яка змушує підприємства вдаватися до ухилення від оподаткування задля нарощування частки на ринку шляхом капіталовкладень і реінвестицій.

Постійне варіювання податкової бази з періоду в період також спричиняє часткове приховування прибутків, оскільки через постійні зміни її важко адмініструвати. Частою стала практика використання законодавчої норми про перенесення балансових збитків підприємств на наступні податкові періоди як інструмент уникнення оподаткування [12, с. 118]. Проведення операцій через офшорні зони та об'єднання підприємств у групи – ще один метод ухилення виробничих установ від сплат до держскарбниці.

На відміну від податку з доходів фізичних осіб, бар'єром в ефективному реформуванні податку на прибуток стали численні пільги. У зв'язку з цим із 2005 р. скасовано дію спеціальних економічних зон, що існували з початку 1990-х і де стягнення обов'язкових платежів відбувалося за пільговим режимом [12].

Загалом пільгове оподаткування застосовують до податку на прибуток у вигляді звільнення від його сплати окремих суб'єктів або окремих видів доходів; звільнення від сплати податку на певний термін; скорочення оподатковуваного прибутку (доходу); зменшення розміру ставки податку [20, с. 446]. Склад пільг слід визначати згідно з пріоритетами розвитку економіки. Так, частину цих пільг застосовувалося до технопарків, що з'явилися у 2000 р. після скасування збору до Інноваційного фонду. Оскільки головне завдання науково-технологічних парків – сприяти розвитку високих і надвисоких технологій, то з економічної точки зору ці преференції доречно відносити до реінвестицій в інноваційні та інвестиційні проекти.

У промислово розвинених країнах право на отримання пільг надають підприємствам після здійснення відповідних витрат. Проте існують труднощі, пов'язані з виокремленням саме інноваційного продукту для оподаткування. Закон України «Про інноваційну діяльність» передбачав надання права на одержання преференцій тим виробничим установам, які мають свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проєк-

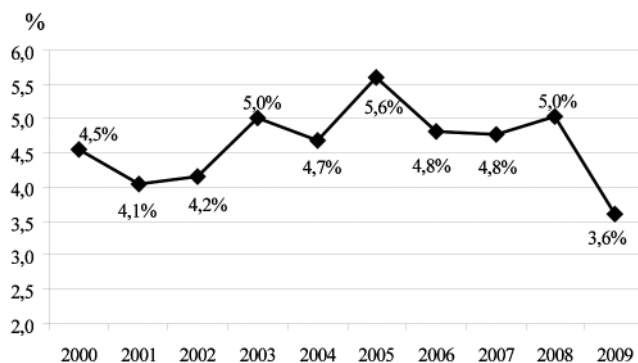

Рис. 1. Динаміка частки річних надходжень податку на прибуток підприємств у ВВП протягом 2000–2009 рр.

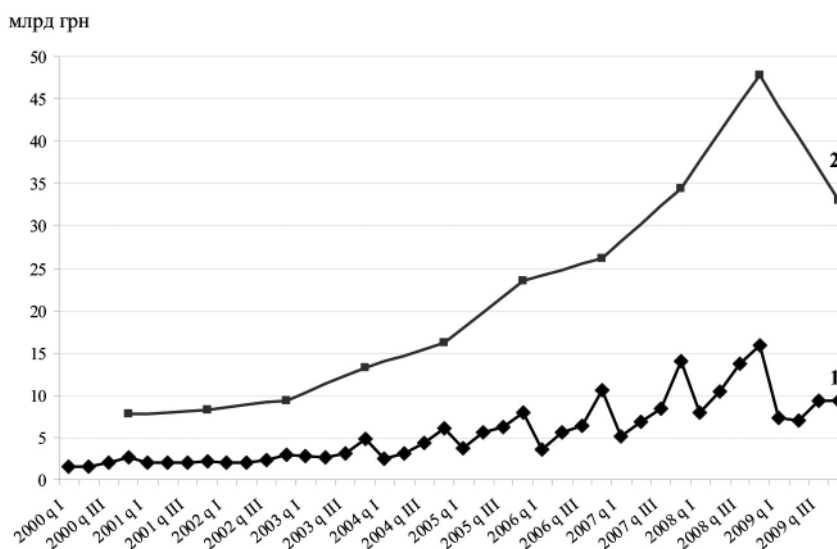

Рис. 2. Динаміка квартальних і річних надходжень податку на прибуток підприємств протягом 2000–2009 рр.: 1 – квартальний показник, 2 – річний показник

ту, в розмірі 50 % ПДВ і 50 % податку на прибуток [19, с. 8]. Проте в нашій державі досі існує низка необґрунтованих пільг, які потребують нагального реформування.

Щоб стимулювати інноваційну діяльність, окрім пільгового оподаткування, яке реалізовано за допомогою методів підвищених норм списання витрат на проведення наукових і науково-технічних робіт (ННТР), та інвестиційного податкового кредитування, використовують ще один інструмент – пряме державне фінансування витрат на ННТР. На думку А. Никифорова та В. Диби, він більш доречний за умов, коли нові знання, здобуті у процесі інноваційної діяльності, мають багатогалузевий спектр застосування [19, с. 4]. Проте цей механізм потребує ефективнішого впровадження та застосування у вітчизняній практиці. Це відображає тенденція скорочення частки витрат на ННТР у ВВП, яка спостерігається, починаючи з 2006 р. (із 1,13 % у 2003 р. до 0,8 % у 2009 р.), попри номінальне зростання обсягу цих інвестицій.

Частка надходжень від податку на прибуток підприємств у ВВП в Україні досить висока порівняно з європейськими нормами. Так, на початку періоду економічного зростання 2000–2002 рр. вона становила 4,1–4,5 % (рис. 1). У 2003 та 2005 рр. була вища порівняно з іншими роками (5 % та 5,6 % відповідно), тоді як протягом 2006–2008 рр. цей показник був практично незмінний – на рівні 4,8–5 %. У 2009 р. висхідні тенденції змінилися низхідними, що пов'язано з економічною кризою та збитками, що їх зазнала низка підприємств. Як наслідок, частка цього податку у ВВП становила 3,6 %, що є найнижчим показником за останні 10 років.

Оцінимо ефективність дії податку на прибуток підприємств за динамікою його надходжень.

Надходження від податку на прибуток на етапі накопичення капіталів за своєю природою волатильні. Дані про надходження свідчать про значну сезонність, притаманну цьому виду стягнень до держскарбниці (рис. 2). Це зумовлено двома головними факторами. Проявом

специфіки підприємницької діяльності є те, що виробничі установи часто виконують плани під кінець року, і, відповідно, прибутки та надходження податку на прибуток в останньому кварталі року вищі, порівняно з рештою кварталів. Інша особливість пов'язана з податковим законодавством й адмініструванням цього платежу. Згідно з декларацією прибутків за 11 місяців, яку було введено в 2003 р., надходження від податку на прибуток за перші два місяці останнього кварталу звітного податкового року потрапляють до держскарбниці не в першому кварталі, що йде за ним, як це відбувається в інших кварталах, а протягом останнього місяця року. Як наслідок, відбувається штучне завищення доходів на величину двомісячного прибутку, які надходять у четвертому кварталі, і їх відповідне зменшення в першому кварталі наступного року. Це зумовлює потребу врахування сезонних особливостей податку під час його моделювання.

Зростання обсягу надходжень податку на прибуток по експоненційній притаманне економіці, у якій наявна інфляційна складова та відбувається економічне зростання (див. рис. 2). Порівняно значне збільшення надходжень у 2003 р. відбулося за рахунок зниження ставки і, як наслідок, розширення бази оподаткування та введення декларації прибутків за 11 місяців [7]. Тому у 2004 р. було помітне аналогічне скорочення обсягу надходжень. Декларацію було запроваджено на заміну щомісячних розрахунків авансових платежів із податку на прибуток, які були неефективними з точки зору адміністрування та ускладнювали процес їх сплати для платників податків, не забезпечуючи при цьому рівномірного наповнення бюджету протягом року.

Порівняно більші надходження податку в 2005 р. були спричинені низкою факторів (див. рис. 1, рис. 2), серед яких – скасування спеціальних економічних зон, проведення програми «Контрабанда стоп», запроваджені новим урядом, а також інвестиційний бум, зумовлений поліпшенням інвестиційного клімату. Боротьба уряду 2005 р. із тіньовими схемами сприяла зменшенню фіктивного відшкодування ПДВ із бюджету, внаслідок чого надходження від податку на прибуток підприємств також були вищі.

Слід звернути увагу на зв'язок, що існує між податком на прибуток і відшкодуванням ПДВ. Часто таке грошове стягнення стає заручником схем з уникнення оподаткування, пов'язаних зі значними обсягами відшкодувань ПДВ із бюджету так званим фіктивним фірмам-«метеликам». Такі підприємства на підставі відображених витрат на товари, які вони нібито експортували та у вартість яких включили ПДВ, одночасно зменшують базу розрахунку і сплати податку на прибуток.

Проаналізуємо фактори, які впливають на обсяги надходжень від податку на прибуток фірм і виробничих установ на сучасному етапі розвитку економічної системи України.

Прибуток підприємств – найбільш вагома складова об'єкта оподаткування цього виду стягнень і впливає на обсяг надходжень від нього. Унаслідок подвійного обрахунку існують значні розбіжності між прибутком виробничих установ згідно з бухгалтерським та податковим обліком. Це є причиною особливостей, притаманних моделюванню надходжень податку на прибуток до бюджету. Валовий внутрішній продукт (ВВП) – наслідок господарської діяльності, а отже, економічна база для оподаткування. Також ВВП є відображенням рівня розвитку економіки та наявних у ній ресурсів. Між обсягами надходжень від податку, прибутком підприємств і ВВП існує прямий зв'язок.

У перехідних економіках найбільш дієвий інструмент керування обсягами доходів бюджету – податкова ставка. Ставка податку на прибуток підприємств прямо впливає на обсяги надходжень від цього виду стягнень до бюджету. Проте, оскільки її підвищення може впливати на тінізацію доходів, цей інструмент слід застосовувати виважено та комплексно.

Законом України «Про податок на прибуток підприємств» урегульовано норми амортизації, що зменшують базу розрахунку і сплати такого виду стягнень. Виходячи з наведеної формули розрахунку прибутку фірм і виробничих установ, який підлягає оподаткуванню відповідно до фіскального обліку, сума надходжень від податку на прибуток підприємств залежить також від норм амортизації. Згідно із законом, існує диференціація норм на 4 групи активів. Оскільки запровадження інструменту амортизації в основу розрахунку величини податку до сплати відбулося одночасно зі зниженням ставки грошового стягнення, то введення його як окремого фактора впливу недоречне.

Ефективність бюджетної політики можна оцінити через використання грошових ресурсів держскарбниці на інвестиції в економіку, зокрема інноваційну діяльність, що є визначальною для показників рентабельності фірм і компаній. Нині основну частину фінансування науково-технічних робіт проводять на державних підприємствах. Вплив обсягу інвестицій у розвиток технологій та наукову діяльність на величину прибутку фірм і виробничих установ у попередні періоди відображає те, наскільки ефективно їх було вкладено в економіку, яку віддачу вони мають та чи спроможні приносити додаткові прибутки, з яких відбуватиметься сплата податку на прибуток у майбутньому. Якщо цей показник має позитивний вплив на

надходження обов'язкових платежів до держскарбниці, то інвестиції в інновації здійснюють ефективно, якщо ж негативний – неефективно.

Сезонність надходжень податку пов'язана з особливостями його адміністрування та специфікою підприємницької діяльності. До них належать згадані сплата податку згідно з декларацією за 11 місяців протягом останнього кварталу звітного року, а також виконання планів підприємств щодо прибутків наприкінці року. Вагому частку витрат виробничих установ і організацій становить вартість промислових товарів, що входить у собівартість виготовленої продукції. Індекс цін виробників таких товарів відображає кон'юнктуру ринків різних галузей. Проте високі темпи зростання індексу цін продуцентів часто супроводжуються високим рівнем інфляції, тобто обсяги надходжень від податків у номінальному вираженні також збільшуються. Таким чином, щоб урахувати тенденції зростання цін, сезонну складову потрібно зважити на індекс цін виробників промислової продукції.

Залежність обсягів надходжень від податку на прибуток підприємств і факторів, що впливають на його зміну, може бути представлена в такому вигляді:

$$EPT = \beta_0 + \beta_1 \cdot GDP + \beta_2 \cdot P \cdot TR\_EPT + \beta_3 \cdot SCIENT + \beta_4 \cdot Q_1 \cdot PPI + \beta_5 \cdot Q_4 \cdot PPI + \varepsilon, \quad (1)$$

де EPT – податок на прибуток підприємств, млн грн;

GDP – валовий внутрішній продукт, млн грн;

P – фінансові результати виробничих установ та організацій від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн;

TR_EPT – ставка податку на прибуток підприємств, відсотки;

$SCIENT$ – витрати на виконання наукових і науково-технічних робіт (ННТР), млн грн;

PPI – індекс цін виробників промислової продукції відносно 2000, відсоткові пункти;

Q_1 та Q_4 – допоміжні фіктивні *dummy*-змінні, що відображають сезонну складову першого та четвертого кварталів відповідно;

$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$ – коефіцієнти при змінних;
 ε – випадкова величина.

Модель (1) було оцінено за допомогою методу найменших квадратів на основі реальних квартальних даних за період із 2000 по 2009 рр. Джерела використаної інформації – звіти про виконання бюджету Державного казначейства, Державного комітету статистики, Національного банку та нормативно-правові акти України [8; 9; 10].

У результаті розрахунків було отримано таку оцінену залежність податку на прибуток підпри-

ємств від екзогенних факторів (у дужках наведено значення t-статистики):

$$EPT = -194,5 + 0,043 \cdot GDP(-1) + 0,215 \cdot P(-1) \cdot TR\_EPT(-1) + (-0,927) \quad (4,767) \quad (2,877) \quad (2)$$

$$+ 0,388 \cdot SCIENT(-3) - 781,3 \cdot Q_1 \cdot PPI + 394,0 \cdot Q_4 \cdot PPI. \quad (0,525) \quad (-2,892) \quad (1,347)$$

Це регресійне рівняння (2) пояснює величину надходжень податку на прибуток підприємств факторами розміру ставки цього виду стягнень та обсягом фінансових результатів організацій і виробничих установ до оподаткування, валового внутрішнього продукту в попередньому кварталі, витрат на ННТР, засвоєних за три квартали, а також сезонною складовою на 93,1 %.

Результати моделювання надходжень податку на прибуток підприємств можна інтерпретувати таким чином. У разі зростання розміру валового внутрішнього продукту на 1 млн грн обсяг надходжень обов'язкових платежів до бюджету у наступному кварталі збільшується на 42,5 тис. грн, або на 4,2 %, що відображає середній рівень перерозподілу цього податку через ВВП протягом періоду, який змодельовано.

У разі зростання фіскального навантаження за цим податком на 1 млн грн обсяг надходжень податку на прибуток підприємств у наступному кварталі збільшується на 214,7 тис. грн, або на 21,5 %, що цілком логічно, оскільки нині базова ставка цього виду стягнень становить 25 % від податкової бази, окрім якої також існує низка податкових пільг. Це ще раз доводить необхідність реформування системи преференцій для підвищення ефективної ставки за цим податком.

У разі зростання витрат на ННТР на 1 млн грн, що засвоюються в економіці протягом 3 кварталів, обсяг надходжень податку на прибуток підприємств із відповідним лагом збільшується на 387,6 тис. грн. Хоча цей показник досі є статистично незначимим і не може бути регулятором за податок на прибуток підприємств, проте він відображає тенденцію до ефективного спрямування інвестицій в інноваційну сферу економіки.

Слід зауважити, що у випадку позитивного приросту витрат на ННТР цей фактор стає статистично значущим. Це впливає з оціненої залежності (3), що свідчить про важливість інноваційної складової під час моделювання податку на прибуток.

У результаті оцінювання моделі (1) з урахуванням приросту інноваційної складової було отримано таку залежність податку на прибуток підприємств від екзогенних факторів (у дужках наведено значення t-статистики):

$$EPT = -148,4 + 0,043 \cdot GDP(-1) + 0,204 \cdot P(-1) \cdot TR\_EPT(-1) + 2,091 \cdot D(SCIENT(-3)) -$$

(-0,609) (10,745) (3,420) (1,781)

$$-735,0 \cdot Q_1 \cdot PPI + 963,0 \cdot Q_4 \cdot PPI. \quad (3)$$

(-2.826) (2,594)

Сезонні компоненти, що пов'язані з адмініструванням податку на прибуток та специфікою підприємницької діяльності, також впливають на надходження цього виду сплат до бюджету, зменшуючи їх обсяг у першому кварталі звітного року та збільшуючи – у четвертому.

Отже, з коефіцієнтів оціненого регресійного рівняння бачимо, що прогнозований вплив екзогенних змінних на податок на прибуток підприємств справджується, про що свідчать реальні кварталні дані за період із 2000 по 2009 рр.

Окрім логіки взаємозв'язків економічних процесів, валідність і надійність моделі підтверджують також внутрішні економетричні тести – критерій Фішера на адекватність моделі, тест Дарбіна–Уотсона та LM-тест Бреуша–Годфрі на відсутність автокореляції й Рамсей Резет-тест на відсутність помилки специфікації, відповідні значення яких перевищують мінімальні критичні [16; 18]. Оскільки тест Уайта на відсутність гетероскедастичності спочатку перевищував критичні значення, що пов'язано з нетиповими тенденціями, притаманними надходженням податку у 2009 р., та є проявом кризових явищ в економіці України, то для розв'язання проблеми гетероскедастичності було застосовано механізм корекції. Також слід зазначити, що кількість спостережень у всіх використаних рядах даних становить 40 (після врахування лагових змінних – 37), що є більше за 30 і свідчить про нормальність розподілу величин [16].

Висновки

Результати аналізу історичного розвитку та процесу удосконалення законодавчої бази, що регулює особливості оподаткування прибутку підприємств в Україні, показали поступове розширення податкової бази при послабленні фіскального тягара на виробничі установи і фірми, підтвердили доцільність проведених податкових реформ.

До факторів, що впливають на надходження податку на прибуток підприємств, належать: розмір ставки цього виду стягнень, обсяг фінансових результатів виробничих установ та організацій до оподаткування, валовий внутрішній продукт, витрати на ННТР і сезонні особливості його дії та адміністрування. ВВП, обсяг прибутку й податкова ставка є регуляторами фіскальної політики щодо податку на прибуток і впливають на обсяги його надходжень із лагом в один квартал.

Результати моделювання податку на прибуток підприємств свідчать про позитивний вплив інвестицій у наукові розробки та технології на надходження цього виду платежів до держскарбниці. Попри те, що інвестиції в інноваційну сферу не є регулятором фіскальної політики щодо податку на прибуток, помітні позитивні тенденції стосовно зростання їх ефективності. З іншого боку, цей показник набуває своєї вагомості та стає регулятором у разі позитивного приросту інвестицій у цю сферу. Отже, наукові та науково-технічні розробки повинні бути пріоритетним напрямом фінансування й інвестування як для держави, так і для суб'єктів господарювання.

Система оподаткування прибутку підприємств потребує подальшого реформування щодо встановлення оптимальної ставки стягнення та усунення необґрунтованих пільг, оптимізації податкової бази, а також удосконалення адміністрування. Необхідно ввести чіткі правила формування валових витрат і унеможливити використання схем із мінімізації прибутку, що підлягає оподаткуванню.

Фіскальну політику щодо податку на прибуток слід проводити зважено, оскільки вона є стимулювальним чинником ділової активності. Також вона має бути одним з інструментів створення сприятливого клімату для залучення інвестицій.

1. Декрет КМУ «Про податок на прибуток підприємств і організацій»: [Електронний ресурс] // ВВР. – 1993. – № 10. – С. 76. – Режим доступу : www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2005 рік”» та деяких інших законодавчих актів України»: за станом на 1.04.2010 : [Електронний ресурс] // ВВР. – 2005. – № 17-19. – С. 267. – Режим доступу : www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
3. Закон України «Про інноваційну діяльність»: за станом на 1.04.2010 : [Електронний ресурс] // ВВР. – 2002. – № 36. – С. 266. – Режим доступу : www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
4. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств»: за станом на 1.04.2010 : [Електронний ресурс] // ВВР. – 1995. – № 4. – С. 28. – Режим доступу : www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
5. Закон Української РСР «Про порядок дії на території Української РСР в 1991 році Закону СРСР “Про податки з

- підприємств, об'єднань і організацій» : [Електронний ресурс] // ВВР. – 1991. – № 43. – С. 570. – Режим доступу : www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
6. Закон Української РСР «Про систему оподаткування» : [Електронний ресурс] // ВВР. – 1991. – № 39. – С. 510. – Режим доступу : www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
  7. Перехідні положення Закону України від 24.12.2002 р. № 349-IV «Про внесення змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”» : [Електронний ресурс] // ВВР. – 2003. – № 12. – С. 88. – Режим доступу : www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
  8. Офіційний сайт Державного казначейства України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.treasury.gov.ua. – Назва з екрана.
  9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua. – Назва з екрана.
  10. Офіційний сайт Національного банку України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua. – Назва з екрана.
  11. Official site of Eurostat of European Commission (Eurostat). Taxation trends in the EU, 2009 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat>. – Назва з екрана.
  12. Бюджетна політика у контексті соціально-економічного розвитку України : у 6 т. / Редкол. : М. Я. Азаров (голова) та ін. – Т. 3. – К. : НДФІ, 2004 ; Розвиток системи податків як основи зміцнення державних фінансів : монографія / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко та ін.]. – К. : НДФІ, 2004. – 308 с.
  13. Власюк І. О. Податок на прибуток як елемент податкової системи України / І. О. Власюк // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2008. – № 24. – С. 31–36.
  14. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко та ін.]; за ред. М. Я. Азарова. – К. : НДФІ, 2004. – 712 с.
  15. Історія оподаткування : навч. посіб. / [Ф. О. Ярошенко, П. В. Мельник, В. Л. Андрущенко, В. М. Мельник]. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 242 с.
  16. Лук'яненко І. Г. Економетрика : підручник / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова. – К. : Знання, КОО, 1998. – 493 с.
  17. Лук'яненко І. Г. Системне моделювання показників бюджетної системи України : принципи та інструменти / І. Г. Лук'яненко. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 542 с.
  18. Лук'яненко І. Г. Сучасні економетричні методи у фінансах : Навч. посіб. / І. Г. Лук'яненко, Ю. О. Гордніченко. – К. : Літера ЛТД, 2003. – 348 с.
  19. Никифоров А. Є. Податкове стимулювання інноваційної діяльності / А. Є. Никифоров, В. М. Діба, В. О. Парнюк // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 78–86.
  20. П'ятакенко Г. О. Становлення та розвиток фінансів України. 1917–2003 / Г. О. П'ятакенко, Л. В. Кухарець. – К. : НДФІ, 2005. – 784 с.
  21. Turley G. Transition, taxation and the state, development and transition series : [Електронний ресурс] / G. Turley. – Adlershott, UK : Ashgate, 2006. – 156 p. – Режим доступу : www.books.google.com. – Назва з екрана.

M. Sydorovych

FEATURES OF MODELLING OF ENTERPRISE PROFIT TAX REVENUES ON THE CONTEMPORARY STAGE OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE

This paper synthesizes historical, statistical and regression analyses conducted based on real data of the economy of Ukraine in order to explore peculiarities of enterprise profit tax (EPT). It investigates interrelations between EPT revenues and tax rate, corporate profit, GDP, innovative and seasonal administrative components that are the basis for policy implications.

Keywords: enterprise profit tax, tax revenues, fiscal policy, regression model.